

Agata Bryłka

**SPRAWOZDANIE Z VIII KATOWICKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
PT. „W 40-LECIE POWSTANIA UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
– SZKOLNICTWO I NAUKA NA GÓRNYM ŚLĄSKU”, KATOWICE, 17–19 IX 2008 R.**

Tegoroczna, ósma już katowicka konferencja miała charakter uroczysty i związana była z obchodami 40-lecia istnienia Uniwersytetu Śląskiego. Trzydniowa, tym razem, sesja naukowa została zorganizowana przy współpracy władz uczelni, Muzeum Historii Katowic, Komisji Historycznej PAN Oddział w Katowicach oraz PTH Oddział w Katowicach. Honorowy patronat nad nią objęli JM Rektor Uniwersytetu Śląskiego prof. dr hab. Janusz Janeczek, Rektor Elekt Uniwersytetu Śląskiego prof. dr hab. Wiesław Banyś oraz Prezydent Miasta Katowic Piotr Uszok. Zgodnie z założeniami organizatorów konferencja została podzielona na trzy części tematyczne: pierwsza dotyczyła dziejów Uniwersytetu Śląskiego, druga szkolnictwa na Górnym Śląsku, ostatnia zaś historii oświaty w Katowicach.

Sesję uroczystą otworzył Rektor Uniwersytetu Śląskiego prof. Wiesław Banyś, który przywitał licznie zebranych gości, referentów i publiczność. Pierwszy referat został wygłoszony przez prof. Henryka Samsonowicza (Warszawa) i dotyczył idei uniwersytetu w Europie epoki średniowiecza i nowożytności. Prof. Maciej Salamon (Kraków) przedstawił okoliczności powstania Uniwersytetu Śląskiego. Autor podkreślił, iż prace nad projektem powołania tej placówki naukowej trwały od okresu międzywojennego, szybszego zaś tempa nabrały dopiero w drugiej połowie lat 60. Następnie głos zabrał prof. Rudolf •áček (Opawa), który omówił nowe zadania i wyzwania, przed którymi stanęły dwa uniwersytety śląskie – w Katowicach i Opawie – w obliczu integracji europejskiej. Referent wspominał o wielu podobieństwach w dziejach obydwu uczelni. Kolejnym referentem był prof. Tadeusz Sławek (Katowice), który w swoim wystąpieniu mówił o miejscu Uniwersytetu Śląskiego w przestrzeni miejskiej. Określił uczelnię jako powiernika miejsca, w którym się znajduje. Referat prof. Ewy Chojeckiej (Bielsko-Biała) dotyczył kwestii atmosfery istniejącej wokół środowiska naukowego Uniwersytetu Śląskiego. Ze względu na czasy, w których uczelnia ta powstała, zdaniem referentki uważana jest wciąż za „czerwoną”. Następnym referentem był prof. Milan Myška (Ostrawa), który zaprezentował współpracę Uniwersytetu Śląskiego z ostrawską Wyższą Szkołą Pedagogiczną przemianowaną następnie w Uniwersytet Ostrawski. Referent pokrótce nakreślił historię ośrodka ostrawskiego i wymienił najważniejsze, wspólne projekty badawcze obydwu uczelni. Ostatnim referentem w pierwszym dniu obrad był prof. Marek Szczepański (Katowice), który przedstawił tezy odnoszące się do misji i celów społecznych Uniwersytetu Śląskiego we współczesnych czasach.

Drugi dzień obrad rozpoczął referat prof. Zbigniewa Hermana (Katowice). Dotyczył on historii Oddziału Katowickiego PAN. Referent podkreślał podstawowe cele PAN na Górnym Śląsku. Referat wygłoszony przez prof. Edwarda Potkowskiego (Warszawa) dotyczył kwestii rozwoju szkolnictwa w wiekach średnich i wczesnonowożytnych. Referent scharakteryzował ośrodki szkolne tamtych epok, wymienił ich najważniejsze cechy. Następnym referentem był prof. Stanisław Grzybowski (Kraków). Jego wystąpienie miało charakter wspomnień dotyczących wielkich badaczy, takich jak np. Karol Estreicher. Autor podkreślał, iż wszyscy oni wymagali od swoich uczniów samodzielnego i krytycznego spojrzenia. Kolejne wystąpienie zostało przygotowane przez prof. Rościsława Żereli-

ka (Wrocław) i dotyczyło znaczenia szkolnictwa wrocławskiego w kształceniu elit intelektualnych Górnego Śląska. Ks. bp prof. Jan Kopiec (Opole) poruszył kwestie dotyczące studiów teologicznych osób pochodzących z Górnego Śląska we Wrocławiu od XVI do początków XX w. Prof. Antoni Barciak (Katowice) przedstawił problem początków szkolnictwa na Górnym Śląsku, podkreślając bardzo skąpe podstawy źródłowe do tej problematyki. Dr Bogumiła Burda (Zielona Góra) przybliżyła sylwetkę reformatora szkolnictwa elementarnego na Śląsku Jana Ignacego Felbigera, dzięki którego staraniom w 1765 r. została wprowadzona reforma dzieląca szkolnictwo elementarne na wiejskie i miejskie, opracowano podręczniki dla uczniów i przewodniki metodyczne dla nauczycieli. Referat dr. hab. Sylwestra Fretacza (Katowice) dotyczył początku procesu powstawania szkolnictwa wyższego na Górnym Śląsku. Autor omówił pierwsze górnośląskie szkoły wyższe, które powstały jeszcze w końcu XIX w., oraz te powstałe w autonomicznym województwie śląskim. Następny referat został wygłoszony przez dr hab. Barbarę Szczypkę-Gwiazdę (Katowice) i dotyczył architektury powstałych w latach 60. i 70. XX w. budynków Uniwersytetu Śląskiego. Referat wygłoszony przez dr hab. Irmę Kozinę (Katowice) przybliżył słuchaczom kwestie związane z zasadami tzw. inteligentnego budownictwa, mającymi zastosowanie w nowych gmachach Uniwersytetu Śląskiego. Referentka wyliczyła liczne ich zalety, takie jak: funkcjonalność, oszczędność materiałów i energii. Dr Jerzy Gorzelik (Katowice) omówił kwestie związane z zastosowaniem tzw. stylu ok. 1800 w architekturze budynków uniwersyteckich w Katowicach. Na przykładzie gmachu Wydziału Chemii i Fizyki przy ul. Szkolnej i Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska przy ul. Jagiellońskiej omówione zostały najważniejsze cechy tego nurtu. Kolejny referent dr Ryszard Nakonieczny (Gliwice) na przykładzie gmachu Akademii Muzycznej w Katowicach ukazał możliwości harmonijnego współistnienia architektury dawnej ze współczesną. Referent przy użyciu prezentacji multimedialnej pokazał model neogotyckiego budynku szkoły wraz z jej postmodernistyczną dobudówką.

Trzeci dzień obrad otwarł referat prof. Jerzego Wyrozumskiego (Kraków), który przedstawił stanowisko Polskiej Akademii Umiejętności wobec Śląska w okresie międzywojennym. Dr Jacek Siebel (Katowice) omówił znaczenie urzędu rektora w życiu społecznym parafii bogucickiej w XVII i XVIII w. w świetle przekazów ksiąg parafialnych. Następny referat został wygłoszony przez dr Halinę Dudalę (Katowice) i dotyczył dziejów szkolnictwa żydowskiego w drugiej połowie XIX w. Referat dr Joanny Lusek (Bytom) dotyczył zagadnienia szkolnictwa wyznaniowego na terenie Katowic od czasów powstania pierwszej szkoły w 1827 r. do 1939 r. Autorka podkreśliła, iż rozwój szkół wyznaniowych został wyraźnie zachwiany w okresie Kulturkampfu, kiedy to zaczęto zastępować je szkołami wielowyznaniowymi. Dr Janusz Gołaszewski (Wrocław) w swoim wystąpieniu omówił kwestię dziejów gimnazjum realnego w Katowicach od początku istnienia szkoły aż do 1922 r., które to gimnazjum było jedną z największych i najnowocześniejszych szkół w okolicy. Kolejnym referentem był dr Zdzisław Jedynek (Katowice), który przedstawił dzieje wielowyznaniowego gimnazjum klasycznego w Katowicach od początku istnienia aż do 1922 r. Powstało ono w 1871 r. z inicjatywy Richarda Holtzego. Z uwagi na wysokie czesne jego uczniami mogły być tylko osoby dobrze sytuowane finansowo. Następnym referentem była dr Julia Dziwoki (Katowice), która przedstawiła tematykę związaną ze stowarzyszeniami nauczycieli w Katowicach w okresie międzywojennym. Stowarzyszenia te różniły się między sobą najczęściej pod względem wyznaniowym i politycznym, a do najważniejszych z nich należały: Związek Nauczycielstwa Polskiego, Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowe Nauczycielstwa Szkół Powszechnych, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych. Referat dr hab. Anny Nadgórskiej-Glimos (Katowice) dotyczył szkolnictwa śląskiego na tle ogólnopolskim w okresie międzywojennym. Na terenie autonomicznego województwa śląskiego zapisy konwencji genewskiej gwarantowały rozwój szkolnictwa wyznaniowego i mniejszościowego. Referentka podkreśliła wyraźną niechęć Ślązaków do nauczycieli pochodzących z innych rejonów Polski. Dr Andrzej Drogoń (Katowice) wymienił w swoim wystąpieniu społeczne i polityczne czynniki, które miały udział w procesie powstawania szkolnictwa wyższego w Katowicach w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej.

Kolejny referat został wygłoszony przez dr. hab. Zygmunta Woźniczkę (Katowice) i dotyczył indoktrynacji ideologicznej szkolnictwa katowickiego w latach 50. ubiegłego wieku. Do głównych przejawów tego zjawiska referent zaliczył: niszczenie polskich struktur szkolnictwa międzywojennego, wymiany kadr dyrektorów, zmuszanie nauczycieli do wstępowania w szeregi partyjne, orga-

nizowanie kólek samokształceniowych na wzór radziecki. Kwestię ideologizacji szkolnictwa średniego w Katowicach w okresie stalinowskim podjął w swoim referacie dr Maciej Fic (Katowice). Za główne przejawy ich sowietyzacji uważa on: likwidację niezależnych organizacji, tworzenie nowych na wzór radzieckich, reformy programowe, apele poranne oraz czyny społeczne. Następnym referentem była dr Joanna Januszewska-Jurkiewicz (Katowice), która ukazała powojenne dzieje harcerstwa polskiego na terenie Katowic. W latach 70. i 80. XX w. organizacja ta stała się głównym narzędziem ideologizacji młodzieży. Dr Beata Urbanowicz (Częstochowa) w swoim referacie zaprezentowała kwestię obecności problematyki Katowic w podręcznikach szkolnych od czasów dwudziestolecia międzywojennego aż do 1989 r. W podręcznikach przedwojennych problematyka śląska pojawia się bardzo rzadko. W okresie Polski Ludowej temat Katowic pojawia się w kontekście powstań śląskich i przemian gospodarczych doby Edwarda Gierka. Sesję zamknął referat wygłoszony przez dr. Tomasza Kurpiera (Katowice), który dotyczył wystąpień studenckich na uczelniach katowickich w latach 80. XX w.

Referatom jak co roku towarzyszyła ożywiona dyskusja. Najwięcej kontrowersji wzbudziły kwestie wychowania na Górnym Śląsku w aspekcie wielokulturowości i zróżnicowania religijnego regionu. Podczas dyskusji podkreślano również procesy ideologizacji w dobie Polski Ludowej i ich wpływy na świadomość mieszkańców. Referaty zostaną opublikowane w corocznym wydawnictwie pokonferencyjnym.

Agata Bryłka

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ ZORGANIZOWANEJ Z OKAZJI JUBILEUSZU 750-LECIA PRZYBYCIA ZAKONU BRACI MNIEJSZYCH DO BYTOMIA, BYTOM, 2 X 2008 R.

Konferencja pt. „Bracia mniejsi w Bytomiu na przestrzeni wieków 1258–2008” odbyła się w gmachu Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu. Została ona zorganizowana przy współpracy tegoż Muzeum z klasztorem braci mniejszych w Bytomiu z okazji 750-lecia przybycia zakonników do tego miasta. Honorowy patronat nad konferencją objęli biskup ordynariusz diecezji gliwickiej Jan Wiczorek, o. minister prowincjalny Ezdrasz Biesok oraz Prezydent Miasta Bytomia Piotr Koj.

Sesję otworzył gwardian bytomskiego klasztoru o. Rafał Kogut OFM, który przywitał referentów i zgromadzoną na sali publiczność. Następnie głos zabrał współorganizator konferencji prof. Antoni Barciak, który w krótkim wystąpieniu zwrócił uwagę na rolę zakonu braci mniejszych w historii miasta. Na konferencji wygłoszono pięć referatów.

Pierwszym referentem był o. prof. Sebastian Jasiński OFM (Opole), który przedstawił początki ruchu franciszkańskiego, przybliżając przy tym sylwetkę św. Franciszka. Wskazał również na czynniki i wydarzenia z życia przyszłego świętego, które zadecydowały o jego powołaniu.

Prof. Jan Drabina (Kraków) ukazał miasto w czasie przybycia do niego franciszkanów, jak również dokonał przeglądu jego dziejów w okresie średniowiecza, formułując przy tym szereg pytań badawczych.

Następny referat, wygłoszony przez ks. bp. prof. Jana Kopca (Opole), przyniósł dodatkowy kwestionariusz pytań badawczych odnoszących się do najstarszych dziejów Bytomia. W wystąpieniu referent starał się ukazać działalność bytomskich franciszkanów aż do początków XVI w.

Z kolei prof. Antoni Barciak (Katowice) przybliżył księgę bracką powstałą w miejscowym zakonie franciszkanów, której początki sięgają końca XVII w. Referent poddał szczegółowej analizie zawartość tego niezwykle cennego źródła historycznego, na podstawie którego starał się ukazać rolę i oddziaływanie klasztoru.

Dr Zbigniew Jedynek (Katowice) zaprezentował nieznane dotąd źródła przechowywane w Archiwum Państwowym w Katowicach odnoszące się do dziejów bytomskiego klasztoru. Są to głównie źródła powstałe w czasach nowożytnych. W sposób zasadniczy wzbogacają one naszą wiedzę o przeszłości bytomskiego klasztoru.

Konferencji towarzyszyła ożywiona dyskusja, podczas której poruszono wiele fundamentalnych kwestii związanych z historią zarówno zakonu franciszkańskiego, jak i samego miasta. Zabierający głos podkreślali konieczność badań nad wciąż jeszcze mało rozpoznanymi dziejami klasztoru bytomskiego oraz miasta. Zwrócono uwagę na deficyt źródeł historycznych odnoszących się do tej problematyki. Wskazano na szczególnie dotkliwe luki w wiedzy o przeszłości miasta i klasztoru, a także słabe jak dotąd wykorzystanie istniejących źródeł (np. przechowywanych w archiwach kościelnych Krakowa), które mogłyby wzbogacić naszą wiedzę o dziejach miasta i klasztoru.

Sesja osiągnęła swój cel, zwracając uwagę badaczy na wiele fundamentalnych, lecz nie będących jeszcze obiektem badań kwestii dotyczących dziejów Bytomia i klasztoru braci mniejszych. Należy zauważyć, że nie zostały wygłoszone wszystkie zapowiedziane referaty. Miały one dotyczyć problemu reformy bernardyńskiej na Górnym Śląsku oraz początków fundacji franciszkańskiej w Bytomiu. Mamy jednak nadzieję, iż znajdują się one w wydawnictwie pokonferencyjnym. Organizatorzy zapewnili bowiem, iż wszystkie umieszczone w programie referaty zostaną opublikowane.

Tomasz Szubert

**MIĘDZYNARODOWA SESJA NAUKOWA „ROK 1918 – MŁODA EUROPA”
ZORGANIZOWANA W TARNOWIE W 90. ROCZNICĘ
ODZYSKANIA NIEPODLEGŁOŚCI, 9 X 2008 R.**

Niewiele jest miejscowości w Polsce, które mają tak prężne centrum, jak Muzeum Okręgowe w Tarnowie. Nie przypadkiem dyrektor Adam Bartosz, uznany w Polsce i za granicą badacz Romów, zorganizował wspólnie z Prezydentem Miasta Tarnowa Ryszardem Ścięgłą międzynarodową sesję naukową. Miała ona do spełnienia kilka celów. Najważniejszym było uświadomienie, że Tarnów przed 90 laty jako pierwszy odzyskał niepodległość w odradzającej się Polsce; innym było ukazanie Tarnowa jako miasta otwartego na najnowsze zdobycze nauki.

Gości przywitał A. Bartosz, gdyż to głównie dzięki jego staraniom przyjechali historycy z kilku państw. Z kolei prezydent miasta nie potrafił ukryć dumy z pierwszeństwa Tarnowa w 1918 r. Merytorycznie o fakcie tym upewnił słuchaczy pierwszy prelegent, tarnowianin Kazimierz Bańburski.

Drugi mówca, wiceprzewodniczący PTH, Andrzej Chwalba, zastanawiał się, czy dualistyczna monarchia musiała upaść. Jak udowodniał, gdyby nie Wielka Wojna, państwo ck miało szanse przetrwać. W jakiej formie? – trudno powiedzieć. Prelegent wykazał 10 „poważnych powodów”, dla których monarchia mogła przed czerwcem 1914 r. spokojnie zasypiać, a których po wojnie zabrakło.

Kolejnym mówcą był wybitny historyk i literat węgierski, specjalista spraw polsko-węgierskich XIX w. i zarazem wielki miłośnik Polski, István Kovács. Objaśnił on słuchaczom, że w tytule jego referatu: „Kraj, który sam ze sobą graniczy”, chodzi o Węgry, które ze swoich historycznych granic po I wojnie światowej skurczyły się do 1/3. Kovács, ukazując ogrom przegranej węgierskiego narodu, nie omieszkał nawiązać do jednej z największych postaci swojej nacji, Lajosza Kossutha, który w 1867 r. w tzw. liście Cassandry pisał do Ferencza Deáka o ryzyku pogrzebania Węgrów pod ruinami Austrii.

Rektor uniwersytetu w Opawie (Slezská Univerzita), Rudolf •áček, przeprowadził dogłębną analizę sytuacji Czechów w momencie upadku dualistycznej monarchii. Oś mowy stanowiły dwie wypowiedzi Františka Palackiego: „Gdyby nie było Austrii, musielibyśmy ją powołać” (1848) oraz „Byliśmy przed Austrią i będziemy po niej” (1865). •áček, nie ukrywając spraw drażliwych (m.in. kwestia Śląska Cieszyńskiego), ukazał, w jak ciężkich warunkach tworzyło się od końca 1918 r. nowe państwo czecosłowackie.

Kolejny mówca, wybitny historyk słowacki z uniwersytetu w Prešovie, Peter Švorc, nakreślił problemy Słowaków podczas tworzenia się nowego państwa czecosłowackiego. Problemy te to przede wszystkim podejście do Wielkich Węgrów, które do końca nie chciały zrezygnować ze swoich dawnych, wielowiekowych posiadłości. Ukazanie nowego państwa czecosłowackiego okiem będących w mniejszości Węgrów, Niemców i Żydów dało w rezultacie ciekawy wykład.

Mykoła Lytwyn ze Lwowa przybliżył początki działalności Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, szczególnie w ujęciu prób porozumienia z odrodzonym państwem polskim. Jak stwierdził, po zakończeniu I wojny światowej powstały dziesiątki polskich i ukraińskich pomników, które w większości zostały zniszczone przez władze totalitarne po II wojnie światowej. Obecnie część wspomnianych miejsc pamięci została odbudowana, a regularne polsko-ukraińskie konferencje i seminaria naukowe likwidują białe plamy naszej wspólnej historii.

Ostatnim mówcą był niezależny historyk Tomasz Szubert z Wiednia. Przybliżył on słuchaczom najnowsze zdobycze austriackiej literatury dotyczące starań pokojowych ostatniego cesarza i króla Karola I (IV) von Österreich. Osoba młodego cesarza dla badaczy austriackich jest szczególnie ważna z dwóch względów: z tytułu ogłoszenia go w 2004 r. przez papieża Jana Pawła II błogosławionym Kościoła katolickiego oraz dlatego, że był to ostatni władca monarchii naddunajskiej. Referat ten nawiązywał do myśli przewodniej A. Chwalby, czy ck monarchia miała szansę uratować się z pożogi wojennej.

W przerwie urządzona została konferencja prasowa, na której eksponowano przede wszystkim fakt, że Tarnów jako pierwsze miasto odzyskał niepodległość. Specjalnie na okoliczność konferencji wydano materiały przedsesyjne, przy czym w najbliższym czasie przewidywany jest druk referatów rozszerzonych o aparat naukowy. Z hasłem „Miasto Tarnów Pierwsze Niepodległe 1918–2008” wydrukowano także efektowną kartę pocztową, na której gołąbek pokoju rozświetla piękny ratusz tarnowski.

Inicjatywa tarnowska spotkała się z pełnym uznaniem licznie zgromadzonej publiczności w najpiękniejszej sali miasta (Lustrzanej). W porównaniu do innych ośrodków małopolskich, oczywiście z pominięciem Krakowa, Tarnów wykazał się wielką inicjatywą, udowodnił, że potrafi spojrzeć na historię, omijając regionalne podziały.

Wojciech Mrozowicz

PROMOCJA NOWEJ SYNTEZY DZIEJÓW ŚLĄSKA (WROCLAW, 26 X 2008 R.)

26 X 2008 r. w murach Centrum im. Willy Brandta na Uniwersytecie Wrocławskim odbyła się uroczysta promocja książki Arno Herziga poświęconej dziejom Śląska pt. *Schlesien. Das Land und seine Geschichte in Bildern, Texten und Dokumenten*¹. Organizatorzy, Centrum im. Willy Brandta i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, wybrali dla promocji formę dyskusji panelowej. Wzięli w niej udział: autor książki, współpracujący z nim w jej powstawaniu Małgorzata i Krzysztof Ruchniewiczowie, prof. prof. Marek Czaplinski i Rościsław Żerelik jako dyskutanci-paneliści, a także grupa osób zainteresowanych przeszłością Śląska. Spotkanie prowadził prof. Marek Zybur.

Zagajając dyskusję, M. Zybur zwrócił uwagę na wielkie znaczenie historii we współczesnym dyskursie politycznym. Mówił wręcz o jego „rozhistoryzowaniu”, przenoszącym się ze sfer polityki na szerokie kręgi społeczne, szczególnie zainteresowane historią regionalną. Właśnie z historią regionalną związany jest hamburski historyk A. Herzig, od lat współpracujący z wrocławskim środowiskiem naukowym w badaniach nad dziejami Śląska i ziemi kłodzkiej. Został nawet przez nie uhonorowany w 2007 r. okolicznościowym tomem studiów z okazji 70. rocznicy urodzin². M. Zybur przedstawił pokrótce sylwetkę A. Herziga i jego zainteresowania naukowe, zwracając szczególną uwagę na ich śląskie aspekty.

Z kolei w obszerniej wypowiedzi A. Herzig scharakteryzował historiografię dotyczącą Śląska w Niemczech, wystawiając raczej negatywną ocenę jej dotychczasowego dorobku. Podkreślił jednocześnie zmarginalizowanie niemieckich badań z tego zakresu. Na tym tle ukazał nowe opracowa-

¹ A. Herzig, *Schlesien. Das Land und seine Geschichte in Bildern, Texten und Dokumenten*. Mit einem Beitrag von Małgorzata und Krzysztof Ruchniewicz, [Hamburg 2008], ss. 255.

² *Z Gorzanowa w świat szeroki... Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Arno Herzigowi w 70-lecie urodzin*, pod red. K. Ruchniewicza i M. Zybury, Wrocław 2007.

nie historii Śląska swojego autorstwa. Wyszedł od wymogów, które narzucała konwencja serii³: popularne ujęcie oraz bogata szata ilustracyjna. Przedstawiając pokrótce koncepcję książki, A. Herzig podkreślił znaczące w niej wypuklenie problematyki społecznej (zwłaszcza spraw mieszczaństwa oraz Żydów) i wyznaniowej, które tak intensywnie badał przez całe swoje naukowe życie. Wiele uwagi poświęcił też ilustracjom, które z założenia miały korespondować z tekstem głównym, a obszerne podpisy pod nimi miały ten tekst uzupełniać. Za wyłom w dotychczasowej praktyce pisania historii Śląska uznał fakt współpracy z polskimi historykami, M. i K. Ruchniewiczami, którzy w promowanej książce opracowali fragment dotyczący dziejów Śląska od 1945 r.

Następny mówca, M. Czaplinski, przeprowadził krótką charakterystykę polskiej historiografii dotyczącej Śląska. Za ważne jej osiągnięcia uznał wydane w ostatnich latach syntezy pod jego własną redakcją oraz pod redakcją Wojciecha Wrzesińskiego⁴. Nawiązując do problemu współpracy historyków polskich i niemieckich w opracowywaniu historii Śląska, wskazał – jego zdaniem negatywny – przykład wydanego niedawno tomu pod redakcją Joachima Bahlkego⁵, do którego zaproszono autorów polskich (trzech) dopiero wtedy, gdy nie znaleziono do niektórych problemów autorów niemieckich. Następnie M. Czaplinski przedstawił własną ocenę nowej książki A. Herziga, dostrzegając w niej szereg mankamentów, do których należą m.in.: słabe odzwierciedlenie losów Górnoszlązaków, z niewymienieniem wojewody Michała Grażyńskiego włącznie, kontrastujący z brakami dotyczącymi Górnego Śląska „nadmiar” problematyki żydowskiej, brak informacji o polskich robotnikach przymusowych. W ogólnej ocenie M. Czaplinskiego lektura nowej historii Śląska wywołuje u polskiego czytelnika niedosyt.

Do wypowiedzi M. Czaplinskiego nawiązał R. Żerelik, który poszerzył charakterystykę dokonania polskiej historiografii dotyczącej przeszłości, przypominając dawne syntezy opracowane pod auspicjami Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk. Nawiązując do badań niemieckich, zarysował ciekawą paralelę w zajmowaniu się przeszłością własnych regionów przez wypędzonych ze Śląska i z dawnych polskich kresów wschodnich. Patrząc z perspektywy polskiej przez ten pryzmat na historiografię niemiecką dotyczącą Śląska, łatwiej zrozumieć jej zaangażowanie emocjonalne, często krytykowane przez polskich historyków. Następnie R. Żerelik stwierdził, że mimo postępu badań, ciągle dostrzegalne są w historiografii śląskiej deficyty, z których chyba najistotniejsze są braki dla późnego średniowiecza. Wiąże się to z deficytem wydawnictw źródłowych dla tego okresu. Jak bardzo mogą one wpłynąć na postęp badań, pokazuje przykład XIII w., dla którego wydano kodeks dyplomatyczny obejmujący wszystkie znane dokumenty⁶.

K. Ruchniewicz spojrzął z szerszej perspektywy na problem współpracy środowisk historycznych w Niemczech i w Polsce, podkreślając zwłaszcza jej brak przy opracowywaniu ujęć syntetycznych. Decyzja jego i jego małżonki o przystąpieniu do pisania nowej historii Śląska wspólnie z A. Herzigem została poprzedzona wieloletnią już współpracą z historykiem niemieckim. Być może dzięki zdobytym doświadczeniom otworzy się droga do dalszych tego rodzaju przedsięwzięć historyograficznych.

Do wypowiedzi poprzedników odniósł się A. Herzig. Dziękując im za refleksje, nie zgodził się jednak z oceną przedstawioną przez M. Czaplinskiego, odnoszącą się do problematyki górnośląskiej i spraw robotników przymusowych. Tych problemów w swojej historii nie mógł przecież pominąć, jednak z uwagi na syntetyczny charakter opracowania nie był w stanie poświęcić im więcej uwagi. Do swojego wcześniejszego głosu nawiązał też M. Czaplinski, który prosił, by nie traktować jego krytycznych uwag jako przekreślających wartość książki A. Herziga, posiada ona bowiem również swoje liczne dobre strony.

³ Serię wyróżnia podtytuł: *Das Land und seine Geschichte in Bildern, Texten und Dokumenten*. Do tej pory ukazały się tomy dotyczące Dolnej Saksonii i Szlezwika-Holsztynu.

⁴ *Historia Śląska*, pod red. M. Czaplinskiego, Wrocław 2002; *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*, pod red. W. Wrzesińskiego, Wrocław 2006.

⁵ *Historische Schlesiensforschung. Methoden, Themen und Perspektiven zwischen traditioneller Landesgeschichtsschreibung und moderner Kulturwissenschaft*, wyd. J. Bahlke (Neue Forschungen zur schlesischen Geschichte, 11), Köln–Weimar–Wien 2005.

⁶ *Schlesisches Urkundenbuch*, t. I–VI, wyd. H. Appelt, W. Irgang, Wien 1971–1998.

W dalszym ciągu wywiązała się dyskusja, w której pojawił się problem odzwierciedlenia w nowym opracowaniu historii Śląska procesu jego ukształtowania się jako regionu z rozwiniętą tożsamością regionalną jego mieszkańców, stanowiącą główny wyróżnik ich samoidentyfikacji (W. Mrozowicz, M. Ruchniewicz). W odpowiedzi A. Herzig wskazał, że kształtowaniu się śląskiej tożsamości regionalnej poświęcił szczególną uwagę, podkreślając symboliczną rolę niektórych wybitnych postaci i wydarzeń historycznych (przede wszystkim św. Jadwigi oraz bitwy legnickiej). Podobnie traktował wybitne osiągnięcia, zwłaszcza kulturalne, Ślązaków, uznając, że one również przyczyniają się do uświadomienia sobie własnej odrębności i wartości zarazem. Kończąc, A. Herzig wyrażał nadzieję na dobrą współpracę środowisk historycznych w Niemczech i Polsce w przyszłości, chociaż dostrzegł tutaj poważną przeszkodę w postaci znajomości języków niemieckiego w Polsce i polskiego w Niemczech. Pod tym względem zdecydowanie korzystniej wypadają historycy polscy.

Promocja książki A. Herziga, której kilka egzemplarzy krążyło pomiędzy uczestnikami spotkania, stała się okazją nie tylko do przedstawienia jej mocnych i słabszych – zdaniem niektórych dyskutantów – stron, lecz również do interesującej wymiany poglądów na temat stanu historiografii śląskiej u progu XXI w. oraz wskazania pewnych perspektyw jej rozwoju. Największą jej nadzieją zdaje się ściślejsza współpraca historyków polskich i niemieckich, wykraczająca poza wspólne inicjatywy badań szczegółowych w kierunku tworzenia wspólnych syntetycznych obrazów przeszłości Śląska.

Agata Bryłka

**SPRAWOZDANIE Z XII MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
Z CYKLU „KULTURA EUROPY ŚRODKOWEJ” PT. „KORZENIE
WIELOKULTUROWOŚCI ŚLĄSKA ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM
ŚLĄSKA GÓRNEGO”, ZABRZE, 13–14 XI 2008 R.**

Dwunasta z cyklu corocznych konferencji zabrańskich dotyczyła wielokulturowości regionu śląskiego, zwłaszcza zaś Górnego Śląska. Konferencja została zorganizowana przez Komisję Historyczną PAN, PTH oraz Urząd Miejski w Zabrzu.

Tematyka konferencji koncentrowała się wokół dwóch głównych zagadnień: Śląska jako tygla różnych wpływów oraz Śląska i Ślązaków w dziejach i historiografii. Nowym elementem ostatniej konferencji zabrańskiej była rozpoczynająca ją dyskusja panelowa, która dotyczyła tematu przewodniego, czyli wielokulturowości Śląska. Poprzedzały ją trzy referaty. Prof. Marek Cetwiński (Częstochowa) przybliżył kwestię stosunku autora *Księgi henrykowskiej* do przedstawicieli różnych narodów i kultur, podkreślając fakt szybkiej aklimatyzacji przybyszów na Śląsku, którzy przyjmowali nowe zwyczaje, wchodzili w związki małżeńskie z autochtonami i pełnili znaczące funkcje na dworach książąt śląskich. Prof. Jan Miodek (Wrocław) przedstawił problem pochodzenia gwar śląskich, które wywiódł od języka staropolskiego jeszcze z okresu średniowiecza. Prof. Antoni Barciak (Katowice) podkreślał znaczenie badań nad historią i kulturą Śląska, zwłaszcza Górnego, który znajduje się na marginesie świadomości przeciętnego Polaka. Podkreślił przy tym, że przeszłość Śląska staje się problemem międzynarodowym i zajmują się nim badacze z Polski, Niemiec i Czech. Ponadto wstępem do wspomnianej dyskusji panelowej były krótkie wystąpienia czterech badaczy reprezentujących różne środowiska naukowe. Prof. Sławomir Gawlas (Warszawa) przedstawił problem pojęcia wielokulturowości. Prof. Edward Potkowski (Warszawa) stwierdził, iż wielokulturowość Śląska ukształtowała się w wyniku wędrówek szkolnych, kontaktów dynastycznych, podróży dostojników kościelnych. Prof. Krystyna Heska-Kwaśniewicz (Katowice), zajmując się współczesną literaturą śląską, podkreśliła rolę trzech śląskich symboli: Góry Św. Anny, Beskidu Śląskiego i rzeki Odry, przedstawianych w tejże literaturze. Prof. Drabina wskazał na zagadnienie roli Górnego Śląska w śląskich i polskich dziejach. W dyskusji, która rozwinęła się po wspomnianych wyżej wystąpieniach, wskazywano na konieczność badania Śląska w aspekcie jego związku z Czechami, a także z Polską. Podkreślano również rolę tej ziemi w dziejach naszego kraju.

Referat wygłoszony przez prof. Sławomira Gawlasa (Warszawa) rozpoczął zasadniczą część konferencji i dotyczył tworenia się stereotypów narodowościowych u mieszkańców Śląska w okresie późnego średniowiecza, a więc w czasach, w których dominowały wyraźnie nastroje zagrożenia wojennego i niepokoje społeczne związane z niezadowoleniem z aktualnego porządku publicznego. Kolejnym referentem była prof. Marie Bláhová (Praga), która przedstawiła kwestię późnośredniowiecznych wpływów historiografii czeskiej na kulturę historyczną Śląska. Referat przygotowany przez prof. Lenkę Bobkovą (Praga) dotyczył kontaktów kulturalnych Pragi ze Śląskiem za panowania Karola IV i jego następców. Ks. dr hab. Franciszek Wolnik (Opole) omówił znaczenie zakonu cystersów dla rozwoju kultury umysłowej i gospodarki Śląska, dowodząc, że przyczynili się oni do podniesienia poziomu rolnictwa na tym terenie. Referat dr Beaty Gaj (Opole) dotyczył występowania języka łacińskiego na Śląsku aż do końca XVIII w. Zdaniem referentki jego używanie zaczęło Ślązaków wszystkich narodowości. Następnym referentem był ks. dr hab. Erwin Mateja (Opole), który przybliżył kwestię obcych wpływów na kultury świętych występujących w śląskich kalendarzach liturgicznych. Referat wygłoszony przez dr. hab. Remigiusza Pośpiecha (Opole) dotyczył przejawów wielokulturowości w śląskich źródłach muzycznych, która jego zdaniem polegała na wydawaniu dwujęzycznych zbiorów pieśni kościelnych dla osób duchownych i świeckich. Kolejnym referentem był dr hab. Janusz Spyra (Cieszyn), który poruszył kwestie związane z obecnością na Śląsku przedstawicieli narodowości włoskiej w XVII i XVIII w., reprezentujących różne zawody i grupy społeczne. Ostatnim referentem w pierwszym dniu obrad był dr Bogusław Czechowicz (Wrocław), który ukazał problem wzajemnego przenikania się wpływów artystycznych między Małopolską a Śląskiem.

Drugi dzień obrad rozpoczął referat prof. Wojciecha Iwańczaka (Kielce), który przedstawił opis Śląska i jego mieszkańców zamieszczony w *Historii czeskiej* Eneasza Sylwiusza Piccolominiego. Tematem wystąpienia ks. prof. Józefa Budniaka (Katowice) był problem wielokulturowości Zaolzia jako terenu pogranicza. Następnym referentem był dr Wojciech Jaworski (Sosnowiec), który omówił proces kształtowania się żydowskiego życia kulturalnego i oświaty po II wojnie światowej na Górnym Śląsku. Referat dr. hab. Zygmunta Woźniczki dotyczył umacniania się wpływów komunistycznych na Śląsku po 1945 r. Autor podzielił ten proces na dwa okresy: radziecki, podczas którego planowano utworzenie ze Śląska nowej niemieckiej republiki socjalistycznej, oraz polski, w czasie którego do głosu doszły nastroje antyniemieckie i nacjonalistyczne. Prof. Christoph Augustynowicz (Wiedeń) omówił miejsce Śląska w historiografii austriackiej w ostatnim dziesięcioleciu, koncentrując się na najważniejszej, zdaniem autora, publikacji, jaką jest historia Austro-Węgier napisana przez Thomasa Neugebauera. Kolejnym referentem była prof. Krystyna Kossakowska-Jarosz (Opole), która przedstawiła archetyp Górnślązaczki. Wśród najważniejszych jej cech autorka wymieniła: pracowitość, oszczędność i religijność. Referat wygłoszony przez prof. Konrada Fuchsa (Moguncja) dotyczył struktury i liczebności grup społecznych i zawodowych na XIX-wiecznym Górnym Śląsku. Referent dowodził, że w tymże czasie wśród ludności chłopskiej i robotniczej zaczęła się kształtować świadomość narodowa. Następnym referentem był prof. Jan Tęgowski (Toruń), który zwrócił uwagę na małżeństwo księżniczki mazowieckiej Małgorzaty, przedstawicielki dynastii piastowskiej, z księciem oleńskim Konradem. Ks. prof. Kazimierz Dola (Opole) omówił dzieje kształtowania się „Wielkiego Zabrze” na styku dwóch diecezji: krakowskiej i wrocławskiej. Referat wygłoszony przez dr. Bernarda Linka (Opole) dotyczył obrazu modernizacji społeczeństwa na Górnym Śląsku w drugiej połowie XIX w. na przykładzie dzielnicy Zabrze, Biskupic. Za przejawy postępu autor uważa: zbudowanie osiedli patronackich niedaleko zakładów przemysłowych, dwóch stacji kolejowych służących do transportu pasażerskiego oraz pojawienie się oświetlenia ulicznego. Kolejny referat został wygłoszony przez dr. Zdzisława Jedyńka (Katowice) i odniósł się do dziejów rodziny Wilczków, właścicieli Zabrze. Przedstawione zostały ich zasługi dla rozbudowy i industrializacji ich posiadłości. Prof. Ivan Hlaváček (Praga) przedstawił problem rezydencji królewskich w czasach Luksemburgów. Zwrócił uwagę na rolę rezydencji jako centrum administracyjnego regionu. Ostatnie wystąpienie tej sesji zostało przygotowane przez doc. Aleša Zářického i mgr. Jiřego Junga (Opawa). Dotyczyło ono budownictwa pracowniczego przy zakładach przedziałniczych należących do księcia Karla Maxa Lichnowskiego.

Konferencji towarzyszyła ożywiona dyskusja, podczas której poruszono wiele fundamentalnych kwestii. Do najważniejszych z nich należały rozważania na temat kwestii wielokulturowości. W czasie

dyskusji zastanawiano się nad możliwościami symbiozy kultur. Dyskutowano również nad istnieniem jedyne, istniejącego stereotypu Ślązaczki. Konferencja na pewno przyczyniła się do przybliżenia szerokiemu gronu słuchaczy bogatej i wielowątkowej problematyki związanej z kulturą pogranicza śląskiego. Materiały pokonferencyjne zostaną opublikowane w najbliższym czasie.

Aleksandra Rusnak

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ PT. „KARDYNAŁ BOLESŁAW KOMINEK – PREKURSOR POJEDNANIA POLSKO-NIEMIECKIEGO”,
WROCŁAW, 4 XII 2008 R.**

W 2008 r. Ośrodek „Pamięć i Przyszłość” – instytucja kultury zajmująca się upowszechnianiem powojennej historii Wrocławia i regionu – zorganizował szereg projektów związanych z działalnością Kardynała Bolesława Kominka i dziełem jego życia – *Oreędziem biskupów polskich do biskupów niemieckich*, sygnowanym 18 XI 1965 r. przez 34 biskupów, w którym padły znamienne słowa: „W tym jak najbardziej chrześcijańskim, ale i bardzo ludzkim duchu, wyciągamy do Was, siedzących tu, na ławach kończącego się Soboru, nasze ręce oraz udzielamy wybaczenia i prosimy o nie. A jeśli Wy, niemieccy biskupi i Ojcowie Soboru, po bratersku wyciągnięte ręce ujmiecie, to wtedy dopiero będziemy mogli ze spokojnym sumieniem obchodzić nasze Millenium w sposób jak najbardziej chrześcijański”. Jednym z nich była konferencja naukowa zorganizowana we Wrocławiu 4 XII 2008 r. w Auli Papieskiego Wydziału Teologicznego, a do udziału w niej zostali zaproszeni przedstawiciele wielu środowisk naukowych, m.in. z Uniwersytetu Wrocławskiego, Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, PAN z Warszawy i Berlina, Instytutu Pamięci Narodowej czy Uniwersytetu Opolskiego.

Otwarcia dokonał gospodarz miejsca konferencji, rektor PWT we Wrocławiu, ks. prof. Waldemar Irek, który przywitał wszystkich gości i prelegentów. Następnie Marek Mutor – dyrektor Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” – przedstawił główne założenia projektów dotyczących sylwetki Kardynała Bolesława Kominka. Poprosił również o głos obecnego na sali konsula generalnego Republiki Federalnej Niemiec, dr. Helmuta Schöpsa, który opowiedział o zawiłej drodze prowadzącej do pojednania polsko-niemieckiego.

Konferencja podzielona została na trzy części. W skład pierwszej wchodziły referaty zarysowujące sylwetkę metropolity wrocławskiego. Ks. prof. Jan Krucina, bliski współpracownik Kardynała Kominka, ukazał postać swego przełożonego jako osoby, która miała duże zrozumienie dla tragedii, jakiej doświadczyli Niemcy po II wojnie światowej, jak mocno stała na gruncie polskiej racji stanu. Kardynał uważał, że Polska musi się przebić do Europy właśnie przez pojednanie z Niemcami. Ks. Krucina wskazywał na związek między działaniami Kardynała Kominka a procesem zbliżenia między Polską a Niemcami, które ukoronowane zostało podczas mszy pojednania w Krzyżowej w 1990 r. W drugim referacie prof. Grzegorz Strauchold z Uniwersytetu Wrocławskiego podkreślał znaczenie wpływu pogranicza kulturowego, na którym wychowywał się przyszły metropolita wrocławski, na ukształtowanie kardynała jako dojrzałego męża stanu. Autor przedstawił okoliczności towarzyszące integracji Śląska z Polską w okresie międzywojennym i powojennym. W kolejnym referacie bp prof. Jan Kopiec przedstawił działania Bolesława Kominka jako administratora apostołskiego w Opolu w latach 1945–1951. Ukazał podstawowe wyzwania, które stały przed administratorami apostołskimi na ziemiach zachodnich, czyli odbudowę zniszczonych kościołów i integrację społeczeństwa miejscowego z ludnością napływającą ze Wschodu.

Referaty przedstawione w drugiej części konferencji dotyczyły okoliczności towarzyszących wymianie listów między episkopatami Polski i Niemiec. W zastępstwie dr. Jana Żaryna (BEP, IPN Warszawa) dr Łukasz Kamiński przedstawił główne kwestie związane z działaniami, jakie podejmował po wojnie episkopat Polski na drodze do pojednania z Niemcami. Następnie prof. Piotr Madajczyk (PAN Warszawa) przedstawił zawiłe okoliczności, w których nastąpiła wymiana listów między episkopatami Polski i Niemiec. Szczególne znaczenie miał tu kontekst międzynarodowy, czyli

nieunormowana po wojnie kwestia granicy zachodniej oraz fakt istnienia dwóch państw niemieckich. Dr Robert Żurek (Centrum Badań Historycznych PAN, Berlin) przedstawił referat na temat odpowiedzi biskupów niemieckich. Autor przedstawił przyczyny, które wpłynęły na stonowaną reakcję niemieckiego episkopatu na polską inicjatywę. Według niego episkopat niemiecki obawiał się poważnych reperkusji ze strony wiernych, szczególnie wysiedlonych Niemców, w przypadku bardziej radykalnej odpowiedzi, w postaci chociażby uznania granicy na Odrze i Nysie. Dr Łukasz Kamiński (Uniwersytet Wrocławski, BEP, IPN Warszawa) przedstawił działania władz komunistycznych w Polsce, które chciały wykorzystać orędzie do osłabienia episkopatu z prymasem Wyszyńskim na czele. Prelegent przedstawił główne wytyczne, przygotowywane przez Urząd do Spraw Wyznań, na temat kampanii propagandowej skierowanej przeciwko orędziu, realizowanej głównie przez prasę. Opisał również reakcję społeczeństwa na orędzie, którą można było obserwować podczas obchodów milenijnych.

W ostatniej części konferencji zostały zaprezentowane cztery referaty. Dr Stanisław Bogaczewicz (IPN Wrocław) podkreślił niesprzyjające okoliczności, w jakich działał autor orędzia. Prelegent przedstawił w swoim referacie metody działań państwa komunistycznego, które programowo walczyło z Kościołem katolickim, stosowane przeciwko Kardynałowi Kominkowi. Przedstawił dokumenty, które świadczyły, że ksiądz Kominek już od początku swojej działalności, jako administrator apostolski w Opolu, aż do śmierci we Wrocławiu był nieustannie inwigilowany, rozpracowywany i zwalczany przez organy państwa komunistycznego. Następnie ks. prof. Józef Pater (PWT Wrocław) przedstawił sylwetki współpracowników Kardynała Bolesława Kominka. Autor ukazał relację między Kardynałem a pracownikami kurii, w tym sufraganami, kanclerzami i innymi oraz osobistymi sekretarzami i kapelanami. Joanna Giel (Uniwersytet Wrocławski) omówiła reakcję prasy wschodniemieckiej na orędzie. Autorka poddała analizie sześć najbardziej opiniotwórczych czasopism w NRD. Wskazała, że najczęściej przedrukowywano artykuły z reżimowej prasy polskiej oraz wypowiedzi przedstawicieli polskich władz, nie poddając ich żadnej krytyce. Kolejny prelegent, Piotr Sroka (Uniwersytet Wrocławski), przedstawił wyniki uzyskane podczas projektu Ośrodka „Pamięć i Przyszłość”, w ramach którego zostały zebrane relacje kleryków seminarium wrocławskiego, którzy byli wyświęceni przez biskupa Bolesława Kominka. Autor poddał analizie możliwość wykorzystania tego rodzaju źródła. Szczególną uwagę zwrócił na relacje dotyczące reakcji kleryków wrocławskich na orędzie do biskupów niemieckich. W ostatnim referacie Wojciech Kucharski (Uniwersytet Wrocławski) przedstawił najważniejsze źródła związane z kulisami powstania orędzia. Wskazał, że oryginał orędzia znajduje się w Historisches Archiv des Erzbistums Köln. Przedstawił, zachowane w formie fotokopii w Archiwum Akt Nowych, materiały, które powstały przy okazji pisania orędzia, a które pozwalają uściślić okoliczności temu towarzyszące. Zaprezentował również materiały przechowywane w IPN we Wrocławiu, które powstały podczas inwigilacji arcybiskupa Bolesława Kominka w Rzymie w ostatnich miesiącach soboru.

Konferencji towarzyszyła ciekawa dyskusja na temat okoliczności powstania orędzia, w której obok historyków wypowiadali się świadkowie tamtych czasów.